

RECENZIE

REVIEWS

HOFFMANN, ÉVA – MARTON, JENŐ. KASSA : EURÓPA KULTURÁLIS FÖVÁROSA 2013. BUDAPEST : HIBERNIA, 2012, 96 S. ISBN 978-963-7617-62-1.

Turistickí sprievodcovia mestom sa dostávajú do pozornosti urbánnych historikov v stredo-európskom priestore od 90. rokov 20. storočia. V rámci kultúrnohistorického prístupu v urbánnej histórii turistický sprievodca mestom ako druh reprezentatívnej publikácie predstavuje vhodný materiál pre výskum vnímania mesta jeho obyvateľmi a návštevníkmi, rovnako ako pre výskum vytvárania obrazu, resp. imidžu mesta. Pritom imidž mesta sa zároveň spolupodieľa na vytváraní mestskej identity. Obraz mesta sprostredkovaný určitým turistickým sprievodcom však nezodpovedá odrazu reality, je iba mentálnou predstavou určitej sociálnej skupiny alebo elity mesta, ktorá takúto publikáciu vydáva.

V prípade recenzovaného turistického sprievodcu Kassa : Európa Kulturális Fővárosa 2013, vydaného v budapeštianskom vydavateľstve Hibernia v roku 2012, sa jedná o kolektívnu reprezentáciu dvoch maďarských autorov, pričom prvý, Jenő Marton, je vedúcim spomínaného turistického vydavateľstva, a druhou autorkou je košická sprievodkyňa Éva Hoffmann. Už sám názov sprievodcu prezrádza, že hlavným podnetom na vydanie sprievodcu je titul Európskeho hlavného mesta kultúry, ktorý Košice hostia v roku 2013. To ale zaiste nebola jediná pohnúťka. Podobných sprievodcov by sme totiž analogicky márne hľadali v susednom Česku alebo Poľsku. Tam totiž Košice nezastávajú pozíciu dôležitého miesta národnej pamäte, ako je tomu v prípade Maďarov, pre potreby ktorých doposiaľ neexistoval aktualizovaný sprievodca Košicami. V úsilí spropagovať mesto v Maďarsku a zaktivizovať nevyužitý turistický potenciál na maďarskej strane bolo vydanie recenzovaného sprievodcu podporené samotným mestom Košice a Slovenskou agentúrou turistického ruchu.

Vzhľadom na vysokú popularizačnú funkciu a široký komerčný záber na obyvateľstvo mesta a jeho návštevníkov (v tomto prípade orientovaného na maďarského čitateľa) má turistický sprievodca konkrétny dopad na vytváranie mentálneho obrazu mesta. Pretože sa stalo pravidlom, že turistických sprievodcov nepíšu odborníci, ale laici, ktorí nie sú pri selekcii údajov nijako obmedzovaní a opravovaní, pričom ich práce sa dostávajú do pozornosti oveľa širšieho okruhu záujemcov o históriu, než je tomu v prípade odborných historiografických diel, je nevyhnutné podrobiť

ich analýze a poukázať na chyby, ktorých sa autori dopustili, aby sa predišlo vytváraniu neprávdy a tradovaných mýtov, ktoré takýto typ publikácie zvyknú sprevedať. Popritom bude nemenej zaujímavé sledovať, akým spôsobom vytvárajú na začiatku 21. storočia svoj obraz o Košiciach príslušníci maďarského národa, resp. slovenskí občania maďarskej národnosti.

Útly sprievodca s 95 stranami, 180 fotografiami a piatimi mapami je svojím rozsahom iba základným a stručným popisom druhého najväčšieho mesta Slovenska. Košice sú v predслоve tradične vykresľované ako priateľské, tolerantné, multikultúrne mesto, krížovatka obchodných ciest a kultúrnych tokov s tradíciou spoločníctva rôznorodých národných skupín, ktorá dodnes obohacuje mestskú kultúru a mentalitu. Vyznanie autorky predслоvu Évy Hoffmann z pozície národnostnej menšiny – „preto sa tu cítíme tak dobre“ - vyznieva pre Košice veľmi lichotivo. Keď autorka vymenúva zoznam najdôležitejších udalostí a osobností mesta, nenecháva nikoho na pochybách, že Košice sú jedným z najpriťažlivejších miest na mentálnej mape príslušníkov maďarského národa: „tu v krypte dómu odpočíva František II. Rákoci s matkou Helenou Zrínskou, tu zomrel Štefan Bočkaj v roku 1606, tu sa sobášil Gabriel Betlen s Katarínou Branderburskou v roku 1626, tu pôsobil a tvoril Ján Bačáni (János Batsányi), František Kazinci (Ferenc Kazinczy) a Dávid Baróti Sabó (Dávid Baróti Szabó), tu sa narodil spisovateľ Sándor Márai, umenovedec Imrich Henslmann či sestra Sára Salkaházi....“ (s. 3). Text na vnútornej strane obalu komentuje vývoj Košíc v poslednom období: „Najväčšie mesto Horniakov [Felvidék] úspešne prekonalo zmenu režimu a ťažkosti spôsobené vznikom samostatného Slovenska.“ Autori v tejto súvislosti narážajú najmä štýlovú rekonštrukciu Starého Mesta, kvôli ktorej sú dnes Košice „najatraktívnejšie slovenské mesto“, pričom jednoznačnú zásluhu za jeho zveladenie pripisujú vtedajšiemu primátorovi Rudolfovi Schusterovi (s. 10 a 20). Osobnosť neskoršieho prezidenta Slovenskej republiky symptomaticky rozlišuje zahraničných sprievodcov mesta od slovenských, v ktorých jeho meno z najrôznejších spoločenských dôvodov v zásade nefiguruje.

Sprievodca je tematicky rozdelený do desiatich kapitol (Zemepis – dejiny, Staromestské prechádzky, Prechádzky mimo Starého Mesta, Košické židovstvo, Sándor Márai, Hlavné mesto kultúry, Zábava – pohostinnosť, Šport, Štipka gastronómie, Užitočné informácie). Nechýba ani

slovník základných slovenských výrazov. Na vnútornej strane obalu knihy umiestnená prehľadná mapa centra Košíc prekladá niektoré uličné názvy do maďarčiny, nie však doslovne, ale do podoby z dualistického obdobia. Tento preklad nie je prevedený dôsledne, pretože Mlynská ulica sa v tom čase volala nie Malom, ale Kossuth Lajos utca a Alžbetina ulica Deák Ferenc utca. Bez uvedenia poznámky na okraji mapy, že sa jedná o uličné názvy mesta spredu roku 1918, je takéto dvojjazyčné uvádzanie názvov verejných priestranstiev nepatričné a mätúce.

V prvej kapitole Zemepis – dejiny sa autori dopustili niekoľkých závažných faktografických chýb. Uviedli, že podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa prihlásilo k maďarskej národnosti 6 – 8 % obyvateľov (s. 6). Už len samotný zápis „6 – 8“ je podozrivý, keďže sčítania obyvateľstva prinášajú veľmi presné štatistické údaje. Posledné sčítanie (2011) ukazuje, že maďarskú národnosť si zapísalo už iba 2,65 % Košičanov.¹ Zo strany autorov tu ide o zjavné prekrúcanie skutočnosti. Maďarsky hovoriacich obyvateľov je v meste pravdepodobne oveľa viac ako 2,65 %, možno aj viac ako uvedených 6 – 8 %, to ale nikoho neoprávňuje uvádzať v sprievodcovi mesta fiktívne navýšené údaje.

Pri vykladaní počiatkov Košíc sa autori vyhli opisu pôvodného etnického osídlenia Košickej kotliny, ktoré bolo slovanské. Dejiny mesta začínajú osadou „Villa Cassa“ z roku 1230, pričom nesprávne vložili chronológiu vývoja názvu mesta v rôznych jazykových mutáciách reťazcom Cassovia Kaschau Kassa Košice. Ak už aj je pre maďarskú stranu ťažko uznať slovanský pôvod mena mesta v podobe Koša, sami si uškodili, nakoľko maďarské Kassa predchádzalo nemeckému Kaschau aj latinskému Cassovia. V sprievodcovi uvádzané pustošenie Košíc Tatármi (v skutočnosti Mongolmi) je mýtom tradovaným košickými dejepiscami a kronikármi 18. a 19. storočia. V prehľade dejín mesta chýba dôležitý rok 1537, ktorý znamenal obrat v postavení Maďarov v Košiciach. Od toho roku už Nemci netvorili exkluzívnu elitu mesta. Autori píšú, že Košická univerzita bola založená v roku 1657 vedľa Premonštrátneho kostola, ktorý sa však začal stavať ako Jezuitský kostol až v roku 1671. Zmienka o návšteve Františka Jozefa I. v Košiciach (s. 8) v roku 1852 je nekom-

pletná bez vymenovania ostatných dvoch v rokoch 1857 a 1877. Autori považujú Košice za opevnené mesto až do konca 19. storočia (s. 10 a 12), pričom hradby boli najneskôr v roku 1840 už odstránené. Vývoju mesta po roku 1918 venujú autori minimum pozornosti. O vývoji za 1. ČSR sa čitateľ nedozvie nič. Spomína sa iba, že 29. decembra 1918 vpochodovalo do mesta československé vojsko (nie iba české, ako sa zvykne sústavne v maďarskej spisbe uvádzať). Nesprávne uviedli roky príslušnosti Košíc ku Maďarsku v podobe 1938 – 1944. Píšu, že po druhej svetovej vojne vznikla 2. ČSR (tento termín sa používa pre obdobie 1938 – 1939) a spomínajú aj tunajšie Benešovo úradovanie v dočasnom hlavnom meste, počas ktorého bol prijatý pre menšiny diskriminačný Košický vládny program (s. 24).

Kapitoly Staromestské prechádzky a Prechádzky mimo Starého Mesta stručne opisujú pamätihodnosti historického jadra mesta. Tu je potrebné upozorniť na tieto faktografické chyby: s. 13 – cintorín okolo domu bol zrušený už v 18. storočí, nie 19. storočí, s. 14 – majster Štefan nepracoval na poslednej etape výstavby domu, ale v najdôležitejšej štvrtej medzi rokmi 1462 – 1490, s. 22 – podstavec sochy maratónca nie je z mramoru ale granitu, s. 24 – architektom Župného domu nebol Langler, ale Langer, s. 25 – Košická univerzita spočiatku nemala právnickú a teologickú fakultu, ale filozofickú a teologickú, právnická fakulta bola založená až v roku 1777, s. 26 – nad hlavným portálom Františkánskeho kostola sa nenachádza plastika košického erbu od 80. rokov 20. storočia, kedy boli odkryté pôvodné gotické artefakty stredovekého portálu, s. 30 – je potrebné uvádzať úradný názov technického múzea v podobe Szlovák Múzeum, jeho zakladateľom nebol Sándor Mihalik, ten pracoval pre Felsőmagyarországi Múzeum, s. 35 – Dominikánsky kostol nie je najstaršia cirkevná stavba, ale najstaršia dodnes stojaca cirkevná stavba, s. 38 – na Alžbetinej ulici nie je Jakobyho galéria, ale Východoslovenská galéria, s. 44 – na Bankove nie je najstarší hotel, ten bol v Levočskom dome, s. 46 – hrad na Hradovej sa nestal ruinou po Tatárskom (správne Mongolskom) vpáde, ale v neskoršom období.

Treba oceniť, že autori v texte uvádzajú pri názvoch ulíc v zátvorke aj slovenský ekvivalent. Avšak súčasná jazyková kodifikácia zaväzuje písanie veľkých písmen v podobe Námestie Maratónu mieru, alebo Námestie osloboditeľov a nie naopak (s. 40). Uvádzať slovenské ekvivalenty by bolo vhodné aj u názvov inštitúcií, čo by

1 *Krajské mesto Košice 2011* [online]. Košice : Štatistický úrad SR, november 2012, s. 15. [cit. 18. 6. 2013]. Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/files/KrajskeSpravy/KE/E_publikacie/kosice-2011.pdf>.

určite uľahčilo turistickú orientáciu prostredníctvom slovenských úradných tabúl a nápisov. Za výrazný nedostatok sprievodcu možno považovať vynechanie kaviarne Slávia, najväznejšej košickej secesnej stavby, a funkcionalistického obchodného domu Baťa v zozname popisovaných pamiatok. Autori síce spomínajú, že v Čákiho paláci sídlil Ústavný súd Slovenskej republiky, avšak jeho súčasné pôsobisko preskočili, hoci ho návštevník pri korzovaní Hlavnej ulice neprehliadne. Maďarského turistu by zaiste zaujímalo, že Košice sú ústavným zákonom stanovené za sídlo Ústavného súdu Slovenskej republiky.

Kontroverzné sa javí uvádzanie busty Jánosa Esterházyho ako turistickej pamiatky (s. 30). Na rozdiel od slovenskej historickej pamäte zastáva János Esterházy v tej maďarskej kladné miesto. Avšak autori neuvádzajú, že busta nie je súčasťou verejného priestoru mesta, a že stojí na súkromnom pozemku. Tým môže maďarský turista nadobudnúť mylný poznatok, že János Esterházy je síce pre slovenskú verejnosť osobnosť neprijateľná, ale v tolerantných Košiciach neexistovala prekážka odhaliť mu bustu. Nenasvedčuje tomu ani jej konfliktné odhalenie na nádvorí súkromného domu.

Samostatná kapitola je venovaná košickým Židom. Po polstoročí útlaku totalitných režimov v Košiciach opäť funguje Židovská náboženská obec, ktorá aktívne participuje na duchovnom živote mesta. Ten sa vyznačuje miestnym špecifikom, ktorým je ekumenické spoločenstvo Ekumena združujúce deväť kresťanských cirkví a Židovskú náboženskú obec so štatútom pozorovateľa. Ak je samostatná kapitola v turistickom sprievodcovi venovaná len židovstvu, je na zamyslenie, prečo autori nezaradili do publikácie zmienku o Ekumene (Ekumenické spoločenstvo na území mesta Košice), ktorá sa dotýka širšieho spektra obyvateľov Košíc. Na rozdiel od busty J. Esterházyho výrazne napomáha k šíreniu tolerance v meste.

„Máraiománia“, ktorá zachvátila Maďarsko aj Slovensko v posledných dvoch desaťročiach, sa plne odzrkadľuje aj v tomto sprievodcovi. Sándor Márai je nesporne osobnosťou, ktorá zviditeľňuje Košice v celosvetovom meradle, a preto mu je v sprievodcovi venovaná nadmerná pozornosť. Kapitulu pripravoval pracovník Petőfiho literárneho múzea v Budapešti Tibor Meszáros, špecialista na Máraiho dielo, ktorý popísal všetky miesta pamäte viažuce sa na košické roky tohto svetového spisovateľa. Textový opis je doplnený samostatnou mapou. Zvláštnosťou sprievodcu

je, že po košickej obhliadke nasleduje opis miest spojených s Máraiho pôsobením v Budapešti. Takto sa prostredníctvom košického turistického sprievodcu maďarský návštevník Košíc dozvedia o vlastnom hlavnom meste nové vedomosti. Osobnosť Sándora Máraiho tak ešte viacej prepojuje úzke väzby východoslovenskej metropoly a maďarského hlavného mesta, čo je nesporne aj prínosom celého sprievodcu.

Kapitola Hlavné mesto kultúry podáva stručný prehľad o kultúrnych aktivitách počas roku 2013. Čitatelia sa dozvedia, aký prínos pre mesto bude mať naštartovanie kreatívnej ekonomiky v postindustriálnych Košiciach. Čo sa investičnej výstavby týka, nie je uvedený popis najdôležitejších dejísk kultúrnych akcií Kulturpark a Kunsthalle. Hoci ich vizualizácie nechýbajú, je nedostatkom publikácie, že ich nevyznačila na mape mesta. Rovnako škodlivým prešlapom je uvádzať Medzinárodný maratón mieru ako prvý svojho druhu na svete (v skutočnosti druhý po Bostone, s. 73).

Zo zostávajúcich kapitol treba upozorniť na chybu označovať Levočský dom ako najstaršiu budovu v meste (s. 77), alebo považovať súčasné košické vodné pólo za úpadkové (s. 84). V texte sa vyskytuje nemalý počet preklepov, gramatických chýb a slovakizmov (ako na to upozornil košický dejepisec Zoltán Balassa).² Zo strany slovenského čitateľa sa javia zaujímavé niektoré postrehy, ktoré by sa v slovenskom sprievodcovi sotva objavili (napr. že z košických kúpalísk z roka na rok ubúda, lebo Košičania aj tak uprednostňujú blízke maďarské akvaparky).

Na záver je potrebné konštatovať, že autori vo veľkej miere sústredili pozornosť na maďarské reálie minulých i dnešných Košíc. Je síce pochopiteľné, že publikácia určená pre maďarského turistu obracia pozornosť na súvislosti viažuce sa na maďarskú kultúru, avšak Košice po roku 1918 a najmä po roku 1945 prekonali rozsiahlu etnonacionálnu transformáciu, ktorej odrazom sú síce naďalej multikultúrne, avšak prevažne slovenské Košice. Promaďarský diskurz celej publikácie je natoľko evidentný, že dokonca vynecháva zavraždenie košických mučeníkov vojakmi maďarského národného hrdinu Gabriela Betlena, ako aj ich svätorečenie Jánom Pavlom II. v Košiciach v roku 1995. Rovnako sa nič nedečítate o košic-

2 BALASSA, Zoltán. Egy „vidám” útikönyv Kassáról. Košice : Rovart, 6. 9. 2012. [cit. 18. 6. 2013]. Dostupné na internete: <http://www.rovart.com/hu/egy-vidam-utikonyv-kassarol_2624>.

kom rodákovi Ferencovi Szálasim a terore jeho Strany šípových krížov v rokoch 1944 – 1945. Autori čitateľa ochudobnili o informácie odohrávajúce sa v Košiciach počas 1. ČSR (napr. Košická moderna, taktiež súčasť umeleckého programu Európskeho hlavného mesta kultúry) alebo o udalostiach v prelomových rokoch 1968 a 1989. A tak sa paradoxne najviac pozornosti dostáva slovenskej kultúre cez kuchyňu v kapitole Štipka gastronómie, s podrobnými receptami na slovenské špeciality ako kapustnica a bryndzové halušky. Maďarský pohľad na Košice zostáva aj v pokračovaní roku 2013 naďalej emočne selektívny.

Ondrej Ficeri

ŠEDIVÝ, MIROSLAV. KRVAVÁ ODYSSEA: ŘECKÝ BOJ ZA NEZÁVISLOST 1821 – 1832. PRAHA: EPOCHA, 2011, 232 S. ISBN 978-80-7425-087-3.

Každý národ má svoje mýty, legendy i hrdinov. Z obyčajných ľudí sa stávajú hrdinovia po tom, čo dokážu vykonať výnimmné skutky. Rovnako tak bolo tomu i v prípade Grékov – mená ako Georgios Karaiskakis, Theodoros Kolokotronis či Alexandros Ypsilantis sa stali pre tento slávny národ nesmrteľné a tým, že sa dokázali so šablou v ruke postaviť osmanskej moci, si získali i miesto v povestnom panteóne gréckych bájných hrdinov. Neboli to však veľké epické bitky či taktické ťaženia, no ich hrdinský duch dokázal zapáliť i srdcia ostatných spolubojovníkov a tak dospieť k vznešenému cieľu, ktorým bola nezávislosť Grécka. Sloboda a nezávislosť boli najdôležitejšie myšlienky, ktoré vo svojej *Ýmnos is tin Eleftherian (Hymna slobody)* zvečnil grécky básnik z ostrova Zakynthos Dionysios Solomos (1798 – 1857). Táto zhudobnená báseň dnes znie pri všetkých významných udalostiach v Grécku, keďže sa neskôr stala i národnou hymnou, ktorá navždy Grékom pripomína ich víťazný boj proti nenávideným Turkom. Aj publikácia, ktorá sa na pulty knižkupectiev a internetové portály (keďže publikácia sa dá kúpiť aj ako e-book) dostala roku 2011, poukazuje, že veci nie sú vždy ani celkom biele, ani čierne a tak ani na prvý pohľad antagonistický vzťah Turkov a Grékov možno nebol až taký, ako sa to mohlo javiť, a ani ich boj nebol tak celkom iba ich vlastným bojom.

Ide o prácu mladého českého historika Miroslava Šedivého *Krvavá odyssea: řecký boj za nezávislost 1821 – 1832*. Kniha vyšla v rámci edície *Polozapomenuté války*, kde okrem nej už vy-

šlo viacero zaujímavých titulov, ako napríklad *Povstalci, vlastenci, pučisté a de Gaulle. Drama alžírské války 1954 – 1962* (Ivan Brož), *Krve po kolena. Solferino 1859 – zlom ve válkách o sjednocení Itálie* (Luboš Taraba) alebo *Velká siouxská válka* (Jozef Opatrný). Samotný názov edície hovorí o vojnách, ktoré sú verejnosti málo známe, a to na 100% platí aj o boji Grékov za nezávislosť od Osmanskej ríše. V slovenskej historiografii problematike gréckeho boja za nezávislosť doteraz nebola venovaná dostatočná pozornosť, čo je zrejme spôsobené jednak jazykovým hendikepom, jednak odlišnou orientáciou výskumu slovenských historikov. Väčšia pozornosť bola vynaložená na výskum antického Grécka,¹ moderné grécke dejiny sú viac zastúpené v prácach českých historikov.² Miroslav Šedivý patrí ku generácii mladých českých historikov a v súčasnosti prednáša na Katedre historických vied Filozofickej fakulty Západočeskej univerzity v Plzni. Ako pedagóg zastrešuje viaceré predmety, napríklad Dejiny Stredomorí, Moderní dějiny Balkánu, Dějiny habsburské monarchie 1., 2., či Střední Evropa a Orient. Podieľa sa na mnohých projektoch a je autorom viacerých monografií, vedeckých štúdií a odborných článkov.³ Predstavovaná publikácia

1 Napríklad: NOVOTNÁ, Mária. *Dejiny a kultura antického Grécka a Ríma*. Bratislava: VEDA, 2007, 600 s.

2 Z najvýznamnejších prác možno spomenúť: DOSTÁLOVÁ, Růžena – OLIVA, Pavel – VAVŘÍNEK, Vladimír. *Řecko*. Praha: Libri, 2002, 146 s.; HRADEČNÝ, Pavel. *Holocaust řeckých Židů za druhé světové války*. In POJAR, Miloš (Ed.). *Stín šoa nad Evropou*. Praha: Židovské muzeum, 2001, s. 155-176; HRADEČNÝ, Pavel. *Řekové a Turci: nepřítelé nebo spojenci?* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 226 s.; HRADEČNÝ, Pavel. *Dějiny Řecka*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 768 s.; KRÁLOVÁ, Kateřina – TSIVOS, Konstantinos et al. *Vyschly nám slzy... Řečti uprchlíci v Československu*. Praha: Dokořán, 2012, 336 s.; KRÁLOVÁ, Kateřina. *Nesplacená minulost. Řekonožské vztahy ve stínu nacismu*. Praha: Karolinum, 2012, 286 s.; KRÁLOVÁ, Kateřina. *Řečti Židé a holocaust*. In *Pražské sociálně vědní studie*. Teritoriální řada, TER-051, Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2008, 23 s.; KRÁLOVÁ, Kateřina. *Role tzv. „cizího faktoru“*. Řecká krize v historickém kontextu mezinárodní politiky. In *Mezinárodní politika*, 2011, roč. 35, č. 9, s. 4-7.

3 Projekty – Rýnská krize 1840, Metternich a Východní otázka 1821 – 1841. Najvýznamnejšie publikačné výstupy M. Šedivého: ŠEDIVÝ, Miroslav. *Metternich, the Great Powers and the Eastern Question*. Pilsen: University of West Bohemia, 2013, 1033 s.; ŠEDIVÝ, Miroslav. *Armáda Muhammada Alího a egyptský nacionalismus první poloviny 19. století*. In *Nový Orient*, 2012, roč. 67, č. 3, s. 23-27; ŠEDIVÝ, Miroslav. *Austria's Role in the*

sa okrem obligátnych častí, ako sú úvod, doslov, chronológia, poznámky, zoznam použitej literatúry a resumé v anglickom jazyku, skladá z 15 kapitol bez číselného označenia. Kapitoly chronologicky predstavujú postupný boj a s ním spojené problémy Grékov v boji za nezávislosť.

Prvá kapitola s názvom *Řecko na počátku 19. století* popisuje predpoklady vypuknutia ozbrojeného boja, rovnako i politickú, spoločenskú a sociálnu situáciu v osmanských provinciách na prelome 18. a 19. storočia. Autor veľmi presne pomenúva jednotlivé problémy, v ktorých sa kedysi mocná Osmanská ríša ocitla. Najvýraznejším exponentom krízy bola podstatne oslabená moc sultána, ktorá, ako autor zdôrazňuje, v niektorých miestach ríše prakticky neexistovala. M. Šedivý prezentuje fakty v súlade s modernými tendenciami historickej objektivity, keď viackrát prízvukuje, že Grékov nemožno vnímať len ako obeť systému, práve naopak, mnoho z nich patrilo k neodmysliteľným častiam osmanskej mašinerie. Dôležitou súčasťou prvej kapitoly je i analýza štruktúry gréckej spoločnosti a jej rozdelenie na kleftov, arnatolov a kaposov.⁴ Závažnú časť budovania národného povedomia a presadzovanie sa gréckeho nacionalizmu autor spája s významnými gréckymi osvietencami. Adamantios Korais (1748 – 1833) bol mysliteľom, ktorý presadzoval vytvorenie moderného jazyka vychádzajúceho zo starej gréčtiny (zbaveného turcizmov, talianskych a slovanských prvkov) a taktiež odtrhnutie od konštantínopolského patriarchu. Rigas Feraios (1757 – 1798) bol najvýraznejším hlásateľom nových tendencií v gréckom národnom hnutí, vypracoval plán na oslobodenie celého Balkánu. Feraios bol tvorcom ľudového gréckeho jazyka. Svoj emocionálny a nacionalistický náhľad na grécky ja-

zyk vyjadril vo svojej *Vojnovej hymne*, resp. pochode (vplyv Marseillaisy), ktorá je výrazom silných pocitov začínajúceho balkánskeho nacionalizmu. V roku 1797 vypracoval Deklaráciu práv človeka a Ústavu republiky. Kapitola s názvom *Společnost přátel a invaze do podunajských knížectví* je venovaná vysvetleniu existencie revolučnej organizácie, tzv. Filiki eteria (grécky Φιλική Εταιρεία) Spoločnosť priateľov, ktorá sa podieľala na príprave revolúcie a jej hlavným cieľom bolo založenie nezávislého gréckeho štátu. Zakladateľmi boli Athanasios Tsakalov (1788 – 1851), Emmanuilos Xanthos (1772 – 1852) a Nikolaos Skufas (1780 – 1818). Autor opisuje fungovanie organizácie, jej zámery, no i problémy, s ktorými sa potýkala. Dôležitou súčasťou druhej kapitoly je i otázka, kto sa mal stať vedúcou osobnosťou spoločnosti a prečo sa práve oblasť podunajských kniežaciev stala miestom začiatku povstania, nie ako by bolo možné všeobecne očakávať – Peloponéz. Autor v tejto časti práce popisuje zaujímavým spôsobom zdrvujúcu porážku gréckej armády vedenej Alexandrom Ypsilantim v bitke pri meste Drágășani i pád elity vojska, tzv. Svätej légie (grécky Ἁγία Λόχος), ktorá mala pôvod v antic-kých jednotkách Kartága a Téb. Ypsilantis bol na úteku zatknutý rakúskymi úradmi a v luxusných podmienkach väznený v Terezíne, jeho relatívnu slobodu, ako píše autor, potvrdzuje i liečebný pobyt v slovenských Piešťanoch.⁵ Nasleduje kapitola s názvom *Ali paša z Janiny a počátek povstání v Řecku*, ktorá prezentuje kontroverznú postavu Aliho Paši z Janiny, resp. známeho ako Lev z Janiny, ktorý sa ocitol aj v románe Gróf Monte Cristo od Alexandra Dumasa. Autor popisuje jeho cestu k moci, jeho krutú, no zároveň veľmi schopnú povahu, čo mu umožnilo vytvoriť autonómny štátny útvar v oblasti Epiru, Thesálie a južného Albánska. Miroslav Šedivý nevybral túto osobnosť do svojej práce náhodne. Po sérii intríg mal sultán Mahmud II. zámienku na zničenie odbojného pašu; Ali sa snažil za pomoci Grékov, ktorým prisľúbil množstvo ústupkov a hovoril o ich nezávislosti, dostať k cárskemu dvoru a tam žiadať o pomoc. Ali paša však grécku podporu kvôli svojmu predošlému postupu nezískal a jeho hlava sa ocitla v Istanbuli (ako sa píše v knihe, sultán k nemu neprechovával až taký odpor, aby akceptoval jedného Angličana, ktorý chcel kúpiť Aliho hlavu a ukázať ju nabalzamovanú na Britských

Constantinople Armenian Catholics Affair in 1828-31. In *Middle Eastern Studies*, 2012, roč. 48, č. 1, s. 51-71; ŠEDIVÝ, Miroslav. Metternich and the Syrian Question: 1840 – 1841. In *Austrian History Yearbook*, 2010, roč. 41, published online 21.4.2010, s. 88-116; ŠEDIVÝ, Miroslav. Bitva u Navarina: 20. říjen 1827. In *Historický obzor*, 2010, roč. 21, č. 3-4, s. 50-57; ŠEDIVÝ, Miroslav. The Question of Austrian Influence in Constantinople in the 1830s: The Stametz-Meyer Affair. In *Prague Papers on the History of International Relations*, 2009, roč. 2009, č. 1, s. 181-194.

4 klefci (κλέφτες – z gréckeho kradnúť) podobní balkánskym hajdukom, armatoli (grécky Ἀρματολοί) mali slúžiť na potláčanie povstání, no paradoxne, keďže boli prevažne gréckeho pôvodu, pridávali sa na grécku stranu. ŠEDIVÝ, Miroslav. *Krvavá odyssea: řecký boj za nezávislost 1821 – 1832*. Praha: Epoch, 2011, s. 18-19.

5 ŠEDIVÝ, M. *Krvavá odyssea: řecký...*, s. 37.

ostrovch...)⁶ Ako sa môže čitateľ dočítať na stránkach knihy, aj pád Aliho pašu bol jedným zo spúšťačov revolúcie, keďže napätie, ktoré nastalo po jeho odstránení, bolo v tejto oblasti Balkánu enormné. Veci sa tak dali do pohybu. V kapitole *Brutalita války a tragédie ostrova Chios* sa autor snaží poukázať na fakt, že často prezentovaný názor o boji statočných Grékov proti „zlým“ Turkom nie je adekvátny. Tento názor bol spájaný s udalosťami na ostrove Chios, kde došlo k vyvraždeniu tamojšej gréckej komunity r. 1822. Gréci sa taktiež dopúšťali vraždenia a krutostí na moslimskom obyvateľstve. V tejto súvislosti možno spomenúť vyvraždenie tureckých kupcov v meste Galati či v Jasy. Na Peloponéze Gréci vyvraždili asi 25 000 Turkov a najväčšia masakra sa odohrala v Tripolise, keď sa mesto 5. októbra 1821 vzdalo Grékom, po čom nasledovala genocída 8000 obyvateľov, z toho bolo 2000 detí a žien. Ako píše vo svojej knihe Miroslav Šedivý, Gréci sa od Turkov v krvavých praktikách líšili akurát tým, že si neosvojili i odrezávanie uší, ktoré inak Turci posielali sultánovi ako dôkaz horlivosti. Čitateľa dozaista zaujmú kapitoly s názvami *Filheléni* a *Lord Byron a filheléni humanisté*, ktoré sa venujú fenoménu tzv. filhelenizmu a propagácii gréckej otázky v Európe.⁷ Tento fenomén mal svoje korene v obdvia k antike, ktorá výrazne ovplyvnila západoeurópsku civilizáciu, no i USA, kde bola počas rokovaní o novej ústave prejednávaná možnosť používania klasickej gréčtiny.⁸ Čitateľ sa oboznámi s menami najvýznamnejších filhelénov, ako boli spisovateľ Victor Hugo, americký senátor Daniel Webster, slávny ruský spisovateľ Alexander S. Puškin, americký lekár Samuel Gridley Howe, britský premiér George Canning, škótsky historik Thomas Gordon, anglický spisovateľ a dobrodruh Edward John Trelawny, francúzsky maliar Eugène Delacroix alebo francúzsky generál Charles Nicolas Fabvier. Najznámejším predstaviteľom filhelénskeho hnutia bol nepochybne George Gordon Byron (1788 – 1824), ktorého misia v Grécku vyznela značne paradoxne, rovnako i jeho finančné prostriedky „použité“ na nezmyselné účely.⁹ Dôležitou súčasťou

gréckej vojny za nezávislosť bola i intervencia egyptského vazala sultána Mehmeda Aliho (jeho meno má v historiografii viacero alternatív, napr. Muhammad Ali či Mehmet Ali Paša), ktorú autor opisuje v kapitole *Pod egyptskou taktikou*. Kľúčovou udalosťou, ktorá začala ako náhodný incident medzi britsko-francúzsko-ruskou flotilou, blokujúcou osmanské lode a prístavy, a turecko-egyptskou flotilou v navarinskom zálive (20. októbra roku 1827, dnes záliv Pylos), prerástol do veľkej námornej bitky, ktorá prakticky rozhodla o osude celej revolúcie. Udaloosti spojené s touto príhodou približuje kapitola s názvom *Bitva u Navarina*. Menej známe fakty pre čitateľa pripomína kapitola s názvom *Utrpení katolíckých Arménů a rusko-osmanská válka*, kde sa možno dočítať o problematických vzťahoch nielen medzi katolíckymi a ortodoxnými Arménmi žijúcimi v arménskom miléte (vyvrcholili perzekúciami r. 1828 a následným vysťahovaním z Istanbulu),¹⁰ ale i o celkovej animozite všetkých konfesií žijúcich na Balkánskom polostrove. Záverečná kapitola s názvom *Nezávislost* opisuje kľukatú a komplikovanú cestu londýnskych diplomatických rokovaní vedúcich k ustanoveniu hraníc nového gréckeho štátu, panovníka i jeho definitívneho medzinárodného uznania. Autor v závere načr-

s. 107-120; ŠEDIVÝ, Miroslav. Filheléni v řecké válce za nezávislost. In *Historický obzor*, 2011, roč. 22, č. 5-6, s. 106-116; ŠEDIVÝ, Miroslav: Lord Byron a řecké povstání. In *Nový Orient*, 2011, roč. 66, č. 1, s. 24-28.

10 Milét – všetci stúpenci iných monoteistických náboženstiev (vedľa kresťanov tiež Židia), ktorí mali svoje knihy (t. j., ktorých náboženstvo sa zakladalo na knížnej biblickej tradícii), sa stali chránenými poddanými sultána (zimmi). Toto obyvateľstvo bolo rozdelené v súlade so svojou náboženskou príslušnosťou do zvláštnych cirkevných správnych celkov – Millet, ktorým sa dostalo v rámci ríše rozsiahlej autonómie. Všetci vyznávači jednej náboženskej viery bez ohľadu na to, akého boli etnického pôvodu a akým jazykom hovorili, boli považovaní za príslušníkov spoločnej národnosti. Prvým a najväčším cirkevno-autonómnym celkom bol „grécky Millet“ (Millet-i Rum), ktorý zahŕňal celé obyvateľstvo ríše ortodoxne kresťanskej viery, nielen Grékov, ale aj príslušníkov iných národností (napríklad Srbi, Bulhari a ďalší). Sultán Mehmed II. zveril riadenie celého ortodoxne kresťanského Millet-u carihradskému patriarchovi a do tejto funkcie, ktorá zahŕňala v sebe aj úrad „ethnarchu“ (vodca národa) menoval Gennadija Scholaria, zaprisahaného odporcu myšlienky znovu zjednotenia pravoslávia s rímskokatolíckou cirkvou. HRADEČNÝ, Pavel: *Řekové a Turci...*, s. 5-6. ÁGOSTON, Gábor – MASTERS, Bruce. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York : Facts On File Inc., 2009, s. 383-384.

6 ŠEDIVÝ, M. *Krvavá odyseja: řecký...*, s. 43.

7 Zaujímavé prepojenia grécko-britských vzťahov opisuje článok KRÁLOVÁ, K. Role tzv. „cizího faktoru“..., s. 4-7.

8 ŠEDIVÝ, M. *Krvavá odyseja: řecký...*, s. 88.

9 Viac k aktivitám Byrona v Grécku pozri: DAKIN, Douglas. *The Greek Struggle for Independence, 1821 – 1833*. Berkeley : University of California Press, 1973,

táva i problematickosť existencie nového štátneho celku a taktiež koncepcie jeho budúcej politiky.

Práca je obohatená o množstvo portrétov osobností, dobových máp, litografií, malieb a iného obrazového materiálu, ktorý je umiestňovaný priamo v texte, čo vo výslednom efekte príjemne prepája text s obrazovou predstavou čitateľa. Istým menším nedostatkom je mierna kolísavosť charakteru práce, ktorá je síce napísaná na základe kvalitného výskumu mnohých cudzojazyčných zdrojov a prameňov, no vyznieva skôr populárno-náučne ako rýdzo vedecky. Zrejme však túto skutočnosť možno pripísať povahe edície, v ktorej práca vyšla, nič to však neuberá na autorovom širokom rozhlade v skúmanej problematike či na atraktivite prezentovaného textu. Dokazuje to i fakt, že kniha nevyšla ako ojedinelý počín autora, ale po dlhodobom výskume a mnohých publikačných jednotkách priamo súvisiacich s recenzovanou prácou. Publikáciu *Krvavá odysea: řecký boj za nezávislost 1821 – 1832* preto možno odporučiť všetkým záujemcom o grécke dejiny, študentom ako doplnok pri príprave na predmety ako dejiny Balkánu, dejiny Stredomoria a pod., no samozrejme i historikom a vysokoškolským pedagógom.

Maroš Melichárek

MATUŠTÍK, RADISLAV – GREGOR, RICHARD – MARHEVSKÁ, GABRIELA. JÁN MATHÉ – HĽADAČ DOBRA. KOŠICE : RESULT, VÝCHODOSLOVENSKÁ GALÉRIA, 2010, 286 S. ISBN 97-80-967141-8-6.

„Nesúdi, že dobré je dané, ale že sa musí poznať a poznaním rozvinúť...Je to teda človek sám, ktorý je sám zo seba hľadačom dobrého.“ Práve tieto slová historičky a teoretičky umenia Růženy Vackovej (1901 – 1982) otvárajú rozpravu o diele sochára Jána Mathého (1922 – 2012).¹ Zároveň tiež pomenúvajú knihu, keď autor textu Radislava Matušťíka (1929 – 2006) štúdiom textov blízky Mathému rozpoznal moment „dobrá“ vinúci sa ako červená niť sochárovou tvorbou a životom. Predkladaná publikácia je prvou súbornou monografiou o diele Jána Mathého a súčasne posledným textom z pera teoretika a kritika umenia Radislava Matušťíka. Po sochárovej nedávnej

smrti je publikácia najnovším referenčným bodom pre poznanie jeho tvorby.

Košický sochár Ján Mathé vytvoril počas svojho života obdivuhodné dielo. Keďže v dobe totalitného režimu pôsobil mimo oficiálneho výtvarného prúdu, jeho tvorba bola z ideologických príčin opomínaná. Žil a tvoril v ústraní. Zmena prišla koncom 80. a najmä v 90. rokoch. Na výstave Jána Mathého v Slovenskej národnej galérii v roku 1998 prišiel Radislav Matušťík s myšlienkou na napísanie knihy. Rukopis monografie ukončil v roku 2005 krátko pred svojou smrťou, ktorá vydanie knihy pozastavila. Po niekoľkých rokoch sa podarilo myšlienku realizovať. Redaktorských a editorských prác sa ujali Richard Gregor a Gabriela Marhevská ako autori koncepcie. Na tvorbe knihy sa podieľala aj umelcova manželka Eva Mathéová.²

Kniha je venovaná pamiatke už spomenutej Růženy Vackovej a kňaza, historika umenia a katolíckeho teológa Josefa Zvěřinu (1913 – 1990). Tieto osobnosti katolíckej inteligencie, neskôr členovia disentu, formovali mladosť Jána Mathého počas jeho štúdií v Prahe. Ich odkazu však ostal verný až do konca života a duchovne sa niesol v celej jeho tvorbe. Uctíť si ich pamiatku preto zapadá do celkového kontextu Mathého diela.

Kniha začína *Predslovom*, ktorého autorkou je sochárova manželka Eva Mathéová. Stručne priblížila vznik a význam knihy, aby sa „osamelý ľudský osud umelca a jeho diela“ nestal „predmetom neporozumenia a nezájumu“. (s. 7) Nasleduje *Úvod*, ktorým začína odborný text Radislava Matušťíka. Autor si hneď na začiatku stanovuje cieľ publikácii zaradiť „Jána Mathého do vývinu slovenského i európskeho sochárstva“. (s. 9) Mathého charakterizuje najprv ako „mladého idealistu“ a „nadšeného bojovníka proti dobovým deformáciám“, vyrastajúceho medzi vierou a nádejou, smrťou a vraždením, snami a realitou. Vyzdvihuje sochárovu „rýdzu čistotu umeleckého a ľudského postoja“. (s. 9) Napokon Matušťík zhodnocuje, že „Mathého zásluhou dospieva slovenská moderná plastika ku svojim základom“. (s. 10) Vďaka jeho postkubistickej nonfigurácii

2 Tri otázky o knihe Radislava Matušťíka Ján Mathé – hľadač dobra. (Rozhovor Ivany Komanickej a Evy Mathéovej.) In *Romboid*, 2010, roč. 45, č. 10, s. 68-69; RAKÚSOVÁ, Gabriela. Poeta sochárovi. In *Impulz*, 2011, roč. 7, č. 1, s. 42. Prezentácia knihy sa uskutočnila v decembri roku 2010 vo Východoslovenskej galérii v Košiciach a v Dome umenia v Bratislave v rámci výstavy Reflexia kresťanstva v súčasnom umení.

1 Bližšie k osobnosti a dielu Jána Mathého pozri tematickú webovú stránku. [cit.6.8.2013]. Dostupné na internete: <<http://janmathe.com>>

vyrovnal vývin slovenského sochárstva s naskokom slovenskej maľby a grafiky. Vymedzuje si predmet štúdia základnými medzníkmi života umelca a obdobia jeho tvorby, ktoré následne rozoberá v ôsmich chronologicky radených kapitolách s podkapitolami.

Prvá kapitola: 1922 – 1945 sa venuje jeho detstvu a ranej mladosti do nástupu na umelecké štúdiá. Ján Mathé sa narodil 14. júna 1922 v Košiciach. Maturoval na premonštrátskom gymnáziu na Kováčskej ulici v Košiciach. Ako mladý maturant sa musel zapojiť do bojov na východnom fronte. Domov sa vrátil v máji roku 1945. Už v tomto období prejavoval svoj talent a vytvoril prvé dodnes zachované práce. Sú to mužské a ženské tragiku a smútok vyjadrujúce figúry ovplyvnené pozorovaním nemocničného prostredia (otec pracoval v nemocnici) a vojnovými skúsenosťami. Na jeseň v roku 1945 odišiel študovať na Akadémiu výtvarných umení v Prahe. Týmto výklad prechádza do *Druhej kapitoly: 1945 – 1950: Akadémia výtvarných umení*. Mathé študoval na oddelení medailérstva a sochárstva u uznávaného profesora Otakara Španiela (1881 – 1955). Matuščík tu uviedol aj okolnosť, že Mathé zmeškal konanie prijímačiek, no vďaka zhovievavosti vrátnika, ktorý privolať profesora Španiela, mohol nádejný sochár predstaviť svoj talent. Práve univerzitné roky boli rozhodujúce pri dozrievaní Mathého životného presvedčenia. Nesúhlas s dianím po socialistickom prevrate v roku 1948 predznačil jeho postavenie do ďalších desaťročí. Osobne sa úspešne angažoval proti odvolaniu prof. Španiela z Akadémie a naďalej, hoci ilegálne, sa aktívne zúčastňoval stretnutí katolíckych akademikov, ktoré viedli už spomínaní Josef Zvěřina a Růžena Vacková. Matuščík sa hlbšie venoval tomuto úseku Mathého života, pretože dané roky zásadne ovplyvnili celý ďalší sochárov život a tvorbu. Umelecky (Španiel), kultúrne a duchovne (Vacková, Zvěřina) vyzretý mladý sochár sa po skončení štúdia vrátil do Košíc, kde, aj keď často cestoval, zostal žiť celý život. „Tam sa rozhodol byť sochárom i hľadačom dobra, ďaleko od Bratislavy, kde prevažovala čoraz väčšími spolupráca umelcov s mocnými tohto sveta.“ (s. 14) Z tohto obdobia Matuščík upozorňuje na portrétnu tvorbu Mathého v duchu školenia prof. Španiela. Poukazuje taktiež na to, že už v tom čase z jeho prác (Mičurinka I, 1950) badať postupné smerovanie k sochárskej opisnosti, čo oponuje neoklasickým vzorom Španiela.

Tretia kapitola: Sochárske dielo päťdesiatych rokov približuje prvé samostatné obdobie tvor-

by Jána Mathého. V roku 1950 sa Mathé vrátil do Košíc. V oblasti sochárstva na Slovensku dominovala v tom čase pamätníková tvorba, ktorá „devalvovala“ sochársku tvorbu. (s. 15) Mathé sa do pamätníkovej tvorby nezapájal. Keďže bol prvým akademicky školeným východoslovenským sochárom, stal sa členom viacerých oficiálnych združení: člen Zväzu československých výtvarných umelcov a jeho krajskej komisie, člen komisie pre schvaľovanie československých mincí a člen sochárskej komisie pri Slovenskom fonde výtvarných umení v Bratislave. V rámci týchto členstiev aj kolektívne vystavoval a cestoval. Jeho tvorba v 50. rokoch ešte niesla stopy po „žiacom osvojovaní si majstrovstva“ učiteľa Španiela. (s. 15) Ťažiskom boli portréty a začínal objavovať aj nový motív matky s dieťaťom a pohyb. V roku 1955 vznikla jeho prvá razená medaila (X. výročie Národného divadla v Košiciach 1945 – 1955, 1955). Medailárskej tvorbe sa však výrazne nevenoval. Vrcholným dielom prvého obdobia jeho tvorby je busta Fatma (1958). V rokoch socialistického realizmu je vyjadrením hľadania vlastného nového výrazu korešpondujúceho s moderným sochárstvom. (s. 18) Mathé po skúsenostiach z Prahy pestoval intenzívnu alternatívnu činnosť. V jeho ateliéri v rotunde na Zbrojníčnej ulici sa stretávali a diskutovali divadelníci a výtvarníci.

Druhým obdobím Mathého tvorby sú 60. roky, o ktorých hovoria *Štvrtá kapitola: Sochárske dielo šesťdesiatych rokov* a *Piata kapitola: Exteriér v šesťdesiatych rokoch*. Matuščík túto fázu jeho tvorby charakterizuje ako odraz „nádeje a lásky, ale aj úzkosti, samoty a depresie, prináša okrem komornej (a zväčša derealizujúcej) plastiky aj monumentálny sochársky prejav“. (s. 19) V stručnom priblížení kontextu a s poukázaním na Mathého inšpiračné vplyvy (Moore, Barlach, Giacometti, Brancusi) Matuščík analyzuje Mathého cestu k tvarom a motívom jeho diel, ku ktorým sa vracal až do konca tvorby. Hlavné tematické okruhy sochára boli muž a žena, bolesť a smútok, vták a vzlet. Veľmi príznačné pre Mathého sú práce s dôrazom na vertikálnosť. Matuščík to interpretuje ako „gotizujúci princíp“, ktorý používa pri stvárňovaní dvojíc, ale aj pri samostatných figúrach a iných dielach (Traja IV/Stojaca rodina IV, 1967; Dvaja II/Lomený oblúk I, 1965 a iné). Typickou je predĺžená dolná časť a spojenie postáv v hornej časti. Východiskom pri takomto riešení mu bola gotická architektúra (lomený oblúk, okno, kružba) so svojimi princípmi a duchovnosťou. Text kladie ďalej dôraz na práce demonštrujúce Mathého prácu s tvarom a riešením rôznych

tém, napr. orientácia na oblé tvary (séria Češúca sa). Matuščík trefne vyjadril Mathého zmysla- nie porovnaním jeho dvoch sôch, vytvorených v rovnakom čase. Obe zobrazujú ženu a vznikli v roku 1959: Žena s kvetom a Smútok III. Kontrast medzi sochami (prvá v súlade so socialistickým realizmom, druhá je umelcovým osobným vyjadrením) poukazuje na rozdiel medzi verejnou prezentáciou oficiálneho štýlu a Mathého vlastným videním „tragického kontrastu doby“. (s. 23) Sumárne Matuščík vyzdvihol najmä tri diela: Sám I (1962), Bolesť I (1962) a Do seba III (1967), pretože najlepšie vystihujú druhé obdobie Mathého tvorby. (s. 32) Od polovice 60. rokov v rámci vývoja európskeho a slovenského sochárstva Mathé dospieva k nonfigurácii a ku geometrickej abstrakcii. Rozbor abstraktných prác Matuščíka uzavrel dielom Jadro (1969), ktoré nielenže predstavuje zdarný príklad nonfigurácie, ale je predovšetkým počiatkom významného umelcovho motívu o zrode života. Matuščík toto dielo prepája s ťažkou Mathého nehodou z roku 1967. Socha je „výrazom mimoriadnej sily, ktorá sa nevzdáva, ktorá verí v život“. (s. 34)

Osobitne sa Matuščík venuje Mathého dielam zo 60. rokov vo verejnom priestore. V rokoch 1960 – 1968 vytvoril v spolupráci s architektmi sedem významných monumentálnych diel v exteriéroch Košíc a ďalších blízkych miest a obcí (Vzlet IV, 1961; Odpočívajúca rodina V, 1965; Češúca sa VI/Žena, 1965; Biomorfna hmota, 1965; Traja IV/Stojaca rodina IV, 1967; Vták VII/Rozlet, 1968; Vták V, 1966).

Tretie vývinové obdobie Jána Mathého, ktorému sa venuje *Šiesta kapitola: Sochárske dielo sedemdesiatych rokov*, Matuščík ohraničuje zotavovaním sa po nehode od roku 1967 až do rokov 1984/1985, jeho prvej samostatnej výstavy. Okrem pokračovania v témach z prechádzajúcich prác sa nosnou témou pre Mathého stane zrod života a materstvo. Od série diel s názvami Klíčenie, Vzrast, Dynamická hmota či Kolíska života prechádza Mathé k zobrazeniu gule – plodu a nachádza definitívne riešenie tejto témy v sérii skulptúr Plod života I – VIII. Pracoval na nich v rokoch 1976 – 1995, „kedy je možno vidieť postupnú humanizáciu a deifikáciu jeho tvorby.“ (s. 43) Za vrcholné dielo toho obdobia i celej jeho tvorby možno považovať sochu Plod života V (1977). Ide o monumentálne dielo pre košické Sídliisko nad jazerom. Matuščík k interpretácii diela používa stať z teologického spisu Josefa Zvěřiny, kde teológ vysvetľuje Plod života ako mariologické a mariánske dielo. Právny a hlboký

zmysel Plodu života ostal v dobe jeho inštalácie skrytý. Po zániku totality sa vďaka teologicko-antropologickej interpretácii stalo z Plodu života „moderné poňatie tradičného motívu“. (s. 65)

Ďalšou časťou, *Siedma kapitola: Sochárske dielo osemdesiatych rokov*, Matuščík približuje Mathého prácu v 80. rokoch. Upozorňuje na pokračujúcu portrétnu tvorbu (Hlava ženy II, 1982; Hlava ženy III, 1986; Profesor Michal Lacko, S.J, 1992) a na jeho prácu s drevom (Vertikále, 1981; Prosba II, 1984 a iné). Mathé naďalej hľadá nové riešenia a pracuje s témami plod života a materstvo a tiež s introvertnými témami pokora a prosba (Plod VIII/Vznik života, 1988; Matka s dieťaťom IX, 1986; Do seba V, 1988 a iné). Matuščík identifikuje pre 80. roky dva postupy u Mathého. Začína pracovať spôsobom „taille directe“, priama práca bez predlohy a odlievania, a prevažuje práca s travertínovým alebo mramorovým blokom vysokým od 22 – 60 cm. (s. 51) Tiež poukazuje na to, že v Mathého „úsilí o novú podobu jeho sochy v 70. a 80. rokoch je zaujímavá komparácia so svetovým umením“ (Moore, Archipenko). (s. 54) Na základe Matuščíkovho rozboru vidno, že Mathé sa, odhladnuc od oficiálneho štýlu, vyvíjal vlastnou prirodzenou cestou.

Záverčná *Ôsma kapitola: Sochárske dielo od roku 1990* podáva obsírný výklad s mnohými odvolaniami na diela z poslednej fázy sochárovej tvorby. Matuščík hodnotí, že najvýraznejším prínosom Mathého v 90. rokoch boli jeho nonfiguratívne práce v „taille directe“ (Skulptúra konvexne-konkávna, 1993; Skulptúra pravohlá II, 1997 a iné). „Prešiel od výrazného abstrahovania k nefiguratívnej výrazu, oscilujúcemu medzi organickým a geometrickým tvarom.“ (s. 61) Dôležitá je tiež skupina diel Meditácií z 90. rokov, ktoré sú jeho návratom k témam pokory, meditácie a introspektívneho vstupovania do seba. (s. 60) Matuščík vyzdvihuje ich zdarnejšie riešenie oproti predchádzajúcim. Superlatívom „dokonalosti“ označil sochu Živý kameň (2001), ktorá je vyvrcholením témy Plodu života vo výraznom nonfiguratívnom podaní. Mathého silný prechod k nonfigurácii v tom čase je významným vrcholom jeho diela. Matuščík vo svojom texte ako posledné spomína dielo Ochrana života (2003). „Je Mathého poslanstvom a vyjadrením daru života a princípu dobra.“ (s. 64) V *Závěre* Matuščík identifikuje Plod života a nonfiguratívne skulptúry ako hlavné sochárske prínosy Jána Mathého. Priniesol u nás nové stvárňovanie hmoty, ktoré bolo v súlade s jeho presvedčením a kresťanským svetonázorom.

Po texte Radislava Matušťika nasleduje: Obrazová časť (jej súčasťou je Bibliografia), Súpis sochárskeho diela, List syna Radislava Matušťika, Biografia, Výstavy, niekoľkojazyčné resumé, ktoré pripravili Richard Gregor, Gabriela Marhevská a Eva Mathéová. Štruktúra publikácie je prehľadná, s obsiahlou obrazovou dokumentáciou. Ponúka celistvý prehľad Mathého tvorby, výstavnou činnosťou a životom. Zaujímavou je autentická prezentácia Mathého kresieb na papieri obohatená citáciami z rôznych odborných prác o sochárovi. Prekvapí iba netradične do tohto celku zakomponovaná Bibliografia (zrejme s dôvodu nadväzovania na citácie), ktorú čitateľ zvyčajne nehľadá v obrazových celkoch.³ Hoci Matušťikov text z pochopiteľných príčin končí pri roku 2003, súpis diel pokračuje do roku 2009. Matušťikov výklad vhodne sprevádzajú v texte prehľadne značené fotografie pojednávaných diel. Tón knihy sa nesie v bielej, čiernej a sivej farbe, akoby v súlade s hrou svetla a tieňa na Mathého sochách.

Z formálnych nepresností môžeme uviesť, že číselné značenie diela pri prvej zmienke v texte je pri niektorých dielach porušené, napr. Dedinská žena III (s. 16, 17), Zvárač II (s. 19, 21) a pod. Nepresnosť sa vyskytla aj pri nesprávnom datovaní Plodu života I do roku 1975. (s. 45) Tieto drobné nedostatky, ktorým sa inak nevyhne žiadny väčší titul, však nijako nenarušujú presný výklad knihy.

Matušťík prináša odbornú umelecko-teoretickú analýzu Mathého diela. Objasnil zmysel tvarov, témy, východiská, paralely aj premeny riešení. Vyhol sa zjednodušovaniu a schematizácii, ale aj umelej glorifikácii. Jasne tu platí, že kritik, teoretik umenia môže sprevádzať umelca pri tvorivom procese a stať sa jeho súčasťou.⁴ Matušťík mal na svojom poslednom texte aj osobný záujem, keď, ako hovorí list jeho syna (s. 262), pri Mathého dielach zažil vnútornú skúsenosť s duchovným vnímaním sveta. O to presvedčivejší je výsledok Matušťikovo štúdia.

Ján Mathé má okrem komornej tvorby významný podiel na monumentálno-dekoratívnej tvorbe vo verejnom priestore východoslovenských miest, najmä Košíc. Diskusie o zmysle a ochra-

ne sôch vo verejnom priestore sú aktuálne živé na celom Slovensku. Pochopiť význam kvalitnej tvorby v diskutovanom priestore môže pomôcť aj predkladaná publikácia.

Monografia Ján Mathé – hľadač dobra predstavuje sochára, ktorý otvoril cestu modernému sochárstvu na Slovensku. „Hľadanie dobra“ vystihuje umelecký a životný príbeh Jána Mathého v podaní Radislava Matušťika. Kniha je vhodným východiskom pre ďalšie skúmanie Mathého tvorby. Zároveň je reflexiou dvoch osobností, ktoré nepodľahli tlaku doby a žili pre „ars auro prior“.

Katarína Nádaská

3 Pri Bibliografii môžeme upozorniť na neverejnené bibliografické jednotky, ktoré eviduje kartotéka umelcov pri hesle Ján Mathé v Dokumentačnom centre Východoslovenskej galérie v Košiciach.

4 MLYNÁRČIK, Alex. Nad drobné myši čupiace vo svojich norách. (nekrológ) In *Literárni noviny*, 2006, roč. 17, č. 39, s. 7.